№ 160 Սեպտեմբերի 12 (24) 1880 Սեպտեմբերի 12 (24) № 160

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“.

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Ցայտ-բարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Թիւրքաց հայերի դատը:—Ն ե ր ք ի ն տ ե ս ո ւ թ ի ւ ն: Նամակ Երևանից: Նամակ Նոր-Նախիջևանից: Ներքին լուրեր:—Ա ր տ ա ք ի ն տ ե ս ո ւ թ ի ւ ն: Հայկական խնդիր: Անգլիա: Նամակ Թիւրքիայից:—«Մշակի» հեռագիրներ:—Յայտարարութիւններ:—Բ ա ն ա ս ի ր ա կ ա ն: Աւետարանական հայերին:

ԹԻՒՐՔԱՑ ՀԱՅԵՐԻ ԴԱՏԸ

—

Երբ որ 1878 թվին Բերլինի կօնգրէսի առջև ներկայացաւ Թիւրքահպատակ քրիստոնեայ այլ և այլ ազգութիւնների դատը, այդ բոլոր ազգերի մէջ ամենաաննշան, ամենաողորմելի դերը խաղում էին հայերը: Ուրիշ ազգերի դատը պաշտպանելով եւրօպական դիպլօմատները աչքի առջև ունէին հետեւեալ իրողութիւնները. նախ որ նրանց երկիրը, նրանց դրութիւնը, նրանց ազգային պատմութիւնը աւելի ծանօթ էին Եւրօպային, երկրորդ որ այս ազգերի բողոքները հիմնվում էին դէպի Թիւրքերը նրանց ունեցած անհաշտ ատելութեան զգացմունքի վրա և վերջապէս որ այդ ազգերը վաղուց է արդէն որ զէնքը ձեռին պաշտպանում էին իրանց մարդկային իրաւունքները և արիւն էին թափում իրանց ազատութիւնը ձեռք բերելու համար:

Այն ինչ Թիւրքաց հայերի կողմից լսվում էր միմիայն կրաւորական բողոք, լաց և արտասունք: Հայերը ոչ զէնք էին վերցրած, ոչ էլ երբէք արիւն էին թափած իրանց հայրենիքի ազատութեան համար: Կօնգրէսին իրանց ներկայացրած յիշատակագրի մէջ հայերը ատելութեան զգացմունքի նշոյլն անգամ չէին ցոյց տալիս դէպի Թիւրքերը, դէպի Թիւրքաց կառավարութիւնը, վկայում էին որ Բ. Դրան դէմ ոչինչ չունեն, միայն դժգոհ են Հայաստանը կառավարող Թիւրքաց տեղական պաշտօնեաներից և խնդրում էին Եւրօպայից մտցնել միայն մի քանի վարչական վերանորոգութիւններ Թիւրքաց Հայաստանում:

Դա յայտնի մի իրողութիւն է, որ գէթ մի ամենաչնչին բան դիպլօմատիայից ստանալու համար, պէտք է նրանից որքան հնար է շատ պահանջել....

Հայերի խնդիրքներից, նրանց բողոքներից, կօնգրէսին նրանց ներկայացրած յիշատակագրից եւրօպական դիպլօմատիան եզրափակեց, որ հայերը այնքան դժբաղդ չեն Թիւրքաց տիրապետութեան տակ,—և ոչինչ չը տուեց նրանց:

Անցան երկու տարի: Հայոց խնդիրը, որ իր լուծումը պէտք է ստանար կօնգրէսի 61-որդ յօդուածից, գրեթէ մոռացվեցաւ և բոլորովին կը մոռացվէր, եթէ անցեալ տարի վրա չը հասնէր Թիւրքաց Հայաստանի սարսափելի սովը: Մարդկային բնութեանը, առհասարակ, բայց մանաւանդ անսիրտ դիպլօմատիային յատուկ է եսականութիւնը: Մարդը միայն այն ժամանակ սկսում է կարեկցել ուրիշի, իր նմանի ցաւերին, երբ տանջողի լացը իր ականջներով է լսում, երբ նրա յուսահատու-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՅԵՐԻՆ
Ա. ՆԱՄԱԿ

—

Ձեզ լաւ յայտնի է, ցանկալի եղբարք, որ մեզանում չը կան այնպիսի կղերական կարգեր և դասեր, որոնք իբրև բարձրաստիճան հոգևորականք «ի գահէ և յաթոռէ» էնցիկլիկաներ, կոնդակներ և այլ և այլ բովանդակութեամբ կապելու կամ արձակելու յատկութիւն ունեցող շրջաբերական թղթեր ուղղէին առ հովուեալ հօտը և առ տեսակ տեսակ դասերը եկեղեցու. մեզանում իւրաքանչիւրը պէտք է ծառայէ ընդհանրութեան այն տաղանդովն ու կարողութիւնովը որ ունի: Ուրեմն ոչ թէ իբրև վերատեսուչ կամ հովիւ և ոչ էլ իբրև primus inter pares այսինքն «առաջինն ի հաւասարս», այլ իբրև հաւասար եղբայրներից մէկը փափաք ունեցայ մի այսպիսի արտաքոյ կարգի միջոցով մի քանի նամակներ ուղղել ձեզ, տեսնելով որ ժամանակն ու հանգամանքը արտաքոյ կարգի են:

Կան ոմանք որ ամեն միջոց իրանց համար ներելի են համարում, միայն թէ յաջողվէին մեր աւետարանական հայերիս գլխաւորութիւնները, շարժառիթները, գործքը, փաստերը և անձնաւորութիւնները նշաւակել և մեզ ամենիս ներկայացնել ազգի և հասարակութեան առաջ իբրև տըգէտ, իբրև մոլի, իբրև ուրացող, ազգատեաց, կոյր, շահամոլ, մէկից խաբված ու միւսին խաբող և այլն և այլն: Մենք այդ ամենը լսել ենք քանի քանի անգամ և հիմա էլ կարդում ենք հրապարակական թերթերում, և դուք ամենքդ քաջ գիտէք, որ այդ բորբոքված թիւր եռանդի թիւր արտայայտութիւնները, զրպարտութիւնները, թեթեամիտ սուտերը մեզ չեն փակչում, ինչպէս եթէ մէկը փորձ փորձէր պայծառ արեգակի երեսին մուր քսել: Այդ մի քանի անձինքը (և ներքին քաղցր հաճութեամբ պիտի ասեմ որ նրանց համակրողների թիւը մեր ազգի խոհեմներումը շատ սակաւ է, դրդված չափազանց գրգռումից սկսել են իրանց փաստերի պակասութիւնը ուրիշ դարձելի նիւթով լրացնել, դրդելով միամիտ ամբոխի սուտ կրքերը մեզ դէմ:

Որքան էլ մեզ համար անախորժելի լինէր այդ անձանց այս օրինակ դիրք բռնելն ու միջոցների դիմելը տեսնել, մեզ անհրաժեշտ պէտք է (ըստ որում հեռը և բորբոքումը կարող էր հեռու և բորբոք յարուցանել) ուշիմութիւնն ու խոհեմութիւնը բնաւ չը մոռանալ. մենք չենք կարող նրանց օրինակին հետևելով տաք խօսքին տաքով պատասխանել. այլ մենք հետևենք Պօղոսին, որ երբ որ Փեստոս կուսակալը նորա ճառը լսելիս մեծ ձայնով բղավեց, «գժուած ես, Պօղոս», անվրդով խաղաղութիւնով պատասխանեց «չեմ գժված, ով ազնիւ Փեստոս, այլ հեզութեան և ճշմարտութեան բաներ եմ խօսում»: Որովհետև այն ամեն զրպարտութիւններից մէկ հատն էլ չը կայ մեզ վրա, ուրեմն մենք կարող ենք յուսալ, որ վերջապէս հնարաւոր պիտի լինի մեր արինակից լուսաւորչական եղբարց մեզ դէմ ունեցած և անստոյգ վկայութիւններով սնուցված կանխակալ գաղափարները փարատել, եթէ՝ ի հարկէ՝ համեստ ու խոհեմ սըրտով ու եղանակով վարվենք մեր այլադաւան եղբարց հետ:

Այն արատներից մէկ մեծը և պժգալին, որ այդ խումբը աշխատում ջանում է անպատճառ մեզ վրա պնդացնել, այն է որ իբր թէ մենք աւետարանական դառնալով, ուրանում ենք ազգութիւնը, ձգում թողում և զանցառութեան ենք տալիս ազգային զգացումները, ձգտումները և շահերը, իբր թէ դադարում ենք հայ լինելուց և վերջապէս իբր թէ ուզում լինէինք «նէմից» կոչվել կամ դառնալ, ինչպէս որ գրեց մի պարոն Կօջօրից, որից մենք իրաւունք ունէինք աւելի խոհեմ և անաչառ խօսքեր լսելու: Եթէ ամբոխն ունենար մեզ վրա այդ գաղափարը, մենք պարտական էինք ներել, որովհետև նա ունենալով հայ-կաթօլիկների ցաւալի օրինակը աչքի առաջ, որոնք իրանց «ֆռանկ», «վրացի» և ամեն ինչ անուանում են, բայց ոչ երբէք հայ, մեզ աւետարանականներիս էլ կարող էր շփոթել կաթօլիկների հետ և մեզ արդար իրաւամբ պախարակել ազգային շահերի մասին անփոյթ լինելու համար: Բայց անբացատրելի է այդ, թէ ինչպէս պատմութեան տեղեակ ուսումնականներ և աշխարհի այժմեան վիճակին հմուտ անձինք, որոնք յաճախել են Եւրօպա, համաձայն են գտնում իրանց խղճի և լուսաւորեալ բանականութեան հետ մի բողոքական ժողովրդի վրա բարդել մի այդպիսի ծանր և վիրաւորիչ մեղադրանք: Ես կարծում եմ թէ բոլոր հայ ժողովրդի պարտքն էր հասկացնել կաթօլիկ, յունադաւան և այլակրօն հայերին, որ նոքա իրանց հայ համարեն, ինչպէս որ իրաւ էլ են, և հայ ազգային խնդիրներում մեր ազգի հետ համընթաց վարվեն, և ոչ թէ հայ լինել ուզողին ու փախչողին և կամ արդէն Հայկայ արիւնը կրողին ետ մղել ու արտաքսել ազգութեան շրջանից սոսկ նորա համար, որ նա կրօնապէս այլաբար է խորհում:

Այս կէտի նկատմամբ կարելի էր երկարաբանել, բայց սոյն նամակովս ես խնդրում եմ իմ հայաւետարանական եղբայրներին, որոնք գտնվում են Կովկասում,—թող տաճկահպատակ եղբարք էլ 'ի նկատի ունենան այս իմ խնդիրքը, եթէ մի դիպուածով պատահեն նորան—իմանալ, որ մենք հայ ենք ազգով, լեզուով, ցեղով և արիւնով. թողէք ամեն կերպով աշխատենք մեր հարստահարված ու ճնշված ցեղակից եղբայրներին օգնելու, նորանց տառապանքը թեթեւացնելու որքան որ մեզ հնար է, նորանց յոյսերովը ուրախանալու, նորանց ցաւերովը ցաւելու, թողէք օգնենք նորանց՝ սովը և սովից առաջ եկող հարիքները բառնալու, օգնենք մեր եղբայրների մէջ դպրոցներ և լուսաւորութեան վայրեր հաստատելու՝ օգնենք թէ ընդհանուր ձեռնարկութեանցը, թէ անհատ խեղճերին և թշուառներին, որոնք իրանց նեղութեան մէջ կարօտ են մեր օգնութեանը: Մեր շամախեցի եղբարց ազնիւ և քրիստոնէական օրինակը, որ անաչառ լուսաւորչական կողմից բարի վկայութիւնով հրապարակաւ հռչակվեցաւ, աւելի ճարտարախօս և ուժգին փաստ է, քան որ և է ժիր ջատագովութիւն, որ մի փոքրաթիւ աւետարանական խումբ սովելոց համար թէ համեմատաբար թէ բացարձակապէս աւելի նուիրեց, քան թէ բազմաթիւ լուսաւորչական եղբարք: Մենք սա պէտք է անենք ոչ թէ 'ի ցոյց և առ երեսս՝ կեղծաւորապէս՝ մարդկանց երեւելու դիտաւորութեամբ, այլ որովհետև դա մեր սուրբ պարտաւորութիւնն է, որ, թէպէտ և մենք այսօր մի քանիներից համարվում ենք իբրև ոչ հայ, բայց այն սամարացու պէս մտնենք վիրաւորեալին ու մեղմացնենք մեր ձէթովն ու գինիովը մեր կարօտ եղբօր ցաւերը, և քահանային ու ղեւտացուն պէս չը խնայենք մեր նպաստը կարօտեալից, այլ յիշենք մեր Տէրի այն խօսքը, որ հրամայեց թէ «գնա դու էլ հէնց այնպէս արա:»

Եւ բաց 'ի դմանէ մեզ պէտք է ամեն կողմանէ աշխատել, որ այն մասնաւոր առանձնութիւնները և ազգային յատկութիւնները, որ Արարիչը մեզ ստեղծելիս մեզանում դրել է իր իմաստութեամբը, անհոգութեամբ զանցառութեան չը տանք: Անտարակոյս ունի նախախնամութիւնը իր իմաստուն նպատակը մարդկային ցեղը թէ կերպարանքով թէ արտաքին և թէ ներքին ցեղական առանձնութիւններով կազմելու. և սուրբ Աւետարանի մէջ մենք չենք տեսնում թէ այդ մասնաւոր յատկութիւնները պէտք էր ջնջվէին, այլ ընդհակառակը մենք տեսնում ենք ազգերը զարգանալիս իրանց մասնաւոր յատկութիւններովը, որոնք այդ մասնաւորութիւններովը՝ զարգացած, լուսաւորված և սրբագործված փառաբանում են Փրկիչ Աստուծոյն. (Յայտն. 7, 9): Այդ ցեղական մի ամենակարևոր յատկութիւնը մեր լեզուն է: Ոչ ամօթ համարենք, ոչ էլ ծուլութիւն անենք մեր հայերէն լեզուովը խօսելու ընտանեկան շրջաններում և այլուր: Խօսելիս էլ ջանք անենք յստակ ու մաքուր խօսել, խոյս տալ օտար բառեր և ոճեր խառնելու մեր լեզուին, մանաւանդ պէտք է չը խառնենք Թուրքերէն խօսքեր: Մեր աշխարհաբար գրականութիւնը ծաղկում ու տարածվում է, լրագիրներ կան, մեր լեզուն մեզ ուրախալի ապագայ է խոստանում, լաւ գրքեր են տպվում բաւական, և այսուհետև յոյս կայ, որ էլ առաւել տպագրվեն. խնդրում եմ կարդացէք ինքներդ այդ գրքերը և լրագիրները, 'ի հարկէ ընտրովի՝ և տուէք ձեր զաւակներին էլ կարդալու. երեկոյեան կամ ուրիշ ազատ ժամերին հաւաքեցէք ձեր ընտանիքը ձեր շուրջը և կարդացէք նորանց հետ լրագիրներից և միւս գրքերից յարմար և լաւ կտորներ, և աշխատեցէք որ այն լեզուով էլ խօսէք: Աւետարանական հայերից մէկ հատ պիտի չը գտնվի, որ գրել կարդալ չիմանայ, արու լինի թէ էգ: Սա մեր ըսկզբունքն է: Մեզ հրամայված է թէ «գրքերը քըննեցէք:» Բայց ինչպէս կարող ենք քննել, եթէ մեր լեզուն չը գիտենք և գրել կարդալուց տեղեակ չենք:

Ահա, սիրելի եղբարք, սա մեր ուղղութիւնն ու մեր համոզմունքն է. ուրեմն այսպէս էլ խօսեցէք ամեն ժամանակ:

Անկեղծ սիրով ձեզ ամենքիդ բարևելով ձեր եղբայր

Արր. Ամիրխանեանց